

DRAMALÍQ SHÍĠARMALARDÍ OQÍTÍW ARQALÍ DÓRETIWSHILIK PIKIRLEWDI RAWAJLANDÍRÍW (K. Karimovtńń «Saqawat baġı» draması mısasında)

Tólegenov A.P.

Ájiniyaz atındaġı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti, Nókis qalası

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20307602>

Zamanagóy bilimlendiriw sistemasında oqıwshılardıń intellektuallıq hám dóretiwshilik qábiyetlerin rawajlandırıw eń áhmiyetli wazıypalardıń biri sanaladı. Bul wazıypalardı ámelge asırıwda ádebiyat pániniń, ásirese dramalıq shıġarmalardı oqıtıwdıń didaktikalıq múmkinshilikleri oġada keń.

Dramalıq shıġarma – bul tek oqıp shıġılatuġın tekst emes, al, sezim hám pikirlerdi uyġınlastıratuġın, oqıwshını belsendi qatnasıwshıǵa aylandırıp, turmıslıq jaǵdaylardı analiz etiwge úyretedi. Personajlardıń iskerligin, xarakterin bahalaw, konfliktlerdiń sebep hám nátiyjelerin anıqlaw – bular dóretiwshilik pikirlewdiń tiykarǵı elementleri esaplanadı.

Maqalanıń maqseti: ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń 7-klass Ádebiyat sabaqlıǵında [1, 224] berilgen K. Karimovtńń «Saqawat baġı» dramasını oqıtıw mısasında dóretiwshilik pikirlewdi rawajlandırıwdıń nátiyjeli metodikalıq modelin usınıw. Sebebi «Saqawat baġı» draması pedagogikalıq jaqtan milliy turmısımızdıń tereń qatlamların, adamgershilik máselelerin hám ruwxıy izlenislerdi kórsetip, oqıwshılarda estetikalıq hám etikalıq sezimlerdi qalıplestiriwde úlken áhmiyetke iye.

Dramalıq shıġarmalardı oqıtıwdıń pedagogikalıq múmkinshilikleri birqansha alımlardıń miynetlerinde izertlengen. Dramalıq shıġarmalardı oqıtıw procesinde ádebiyatshı alım B. Tursınovtńń dramaturgiya tábiyatına bergen «Drama – bul háreket ústindegi kórkem shıġarma. Ondaġı hárbir sóz hám remarka personajdıń ishki dúnyasını ashıwǵa xızmet etiwı shárt», - degen teoriyalıq pikiri úlken áhmiyetke iye [2, 120]. Ádebiyatshı M. Palımbetovanıń pikiri de joqarıdaġı ilimpazdıń pikir qollap-quwatlaydı: «...dramanı oqıtıwda oqıwshı personajdıń tańlawına dálil keltiriw, basqasha juwmaqlar oylaw arqalı óziniń pikirlew qábiletin rawajlandıradı» [3, 120].

B. Tursınovtńń túsindiriwinshe, dramalıq shıġarmanı oqıtıwda eń baslı talap – oqıwshını qaharman menen "betpe-bet" qaldırıw hám onı sol processtiń belsendi qatnasıwshısına aylandırıw bolıp tabıladı [3]. Bul óz gezeginde oqıwshınıń dóretiwshilik pikirlewin rawajlandırıwdıń teoriyalıq tiykarı bolıp xızmet etedi.

Dramanı oqıtıw oqıwshıda birneshe qábiletlerdi bir waqıtta rawajlandıradı: jańa ideyalar tabıw, hár túrli maǵlıwmatlardı bir-biri menen baylanıstırıw, ózgeshe sheshimler izlew hám óz pikirín dálilley alıw. Bul qábiletler birlesip, oqıwshınıń dóretywshilik pikirlewin qalıplestiredi.

K. Karimovtıń «Saqawat baǵı» dramasında miynetkesh insannıń turmıslıq gúresi, adamgershilik qádiriyatları hám jámiyetlik tosqınlıqlar súwretlengen. Shıǵarmada Amaniyaz obrazı oqıwshıda miynet, sabırlılıq hám maqsetke umtılıw haqqında tereń pikirlewdi oyatadı. Ol barlıq qıyınshılıqlardı jeńip, saqawat baǵın jaratıw arızınan qaytpaydı. Onıń hayalı Aydın shańaraq birliginiń hám hayal opadarlıǵınıń tımsalı, hárqıylı qıyın jaǵdayda da eriniń janında boladı. Balası Ájibay jaslarǵa úlgi bolıw, ata-ana miynetine húrmet hám iskerlikke umtılıwdı ańlatadı. Dostı Eshbay naǵız dostlıqtıń kórinisin berip, Amaniyazdı qollap-quwatlawshı. Jarımjan hayal Gúlimxan obrazı arqalı insanlar apasındaǵı óz ara járdem hám miyrimlilik, qońsıshılıq qádiriyatlar sáwlelenedi. Rayon hákimi Xoja Nazarovich byrokratlıq sistemaniń wákili bolıp, Amaniyazǵa tosqınlıq jasaydı, biraq aqır-aqıbet onıń haqlıǵın moyınlaydı. Bayımbet bolsa óz páydasın gózleytuǵın adam obrazı. Demek, shıǵarmada jámiyettiń túrli sociallıq qatlamlarına tiyisli obrazlardı kóriwimizge boladı.

Dramada konflikt – shıǵarmanıń júregi. "Saqawat baǵı"nda konflikttiń birneshe túrleri berilgen: sırtqı – Amaniyaz hám jámiyetlik dúzim ortasındaǵı gúres; ishki – Amaniyazdıń ózindegi shıdamlılıq hám úmitsizlik ortasındaǵı gúres; filosofiyalıq – miynet hám tuwrılıq, dúnya, mal-múlk hám insanıyılıq paziyletler ortasındaǵı qarama-qarsılıq. Bul kóp qatlamlı konflikt oqıwshını tek analiz etip qoymastan, oy júrgiziwge hám baha beriwge shaqıradı.

Shıǵarma personajlarınıń pedagogikalıq jaqtan áhmiyeti sonda: olar bir tárepleme emes, al ómirde, hár qıylı turmıslıq jaǵdaylarda ózgerip, rawajlanıp barıwshı personajlar. Bul oqıwshıǵa olar tuwralı bir pikir menen sheklenbesten, kóp túrli kózqaraslar baǵdarında oy júrgiziwge imkan beredi.

«Saqawat baǵı» dramasınıń birqansha epizodları dóretywshilik pikirlewdi rawajlandırıw ushın ayrıqsha qolaylı:

Birinshi – Amaniyazdıń hákimge bargan saxnası. Bul saxna oqıwshılardı soraw qoyadı: Amaniyaz haqlı ma, hákim haqlı ma? Juwap tabıw ushın oqıwshı personajlardıń dialogların, motivlerin hám iskerligin analiz etiwı kerek.

Ekinshi – Amaniyazdıń sheshim qabıl etiw saxnası. Personajdıń qıyın jaǵdayda byrokratlıq tosqınlıqlarǵa qaramastan maqsetine umtılıw momenti oqıwshılar ushın eń kóp talqılaw payda etetuǵın epizod. "Men onıń ornında ne islegen bolar edim?" degen soraw oqıwshını óziniń qádiriyatların bahalaw jaǵdayına qoyıp, dóretywshilik pikiplewge majbúr etedi.

Úshinshi – juwmaqlaw saxnası. Amaniyazdıń "Qaharman" ataǵına miyasar bolıwı miynet hám sabırlılıqtıń jeńisi. Bul saxna oqıwshıda óziniń kózqarası menen shıǵarmanı bahalaw hám ózinshe juwmaq shıǵarıw imkanın beredi.

Dramanı oqıtıwda tómendegi metodikalıq usıllar ayrıqsha nátiyje beredi:

1. Rolge kirisiw usılı: Oqıwshılar personajlar rollerinde sóylesedi. Bul usıl arqalı olar personajdıń ishki dúnyasın tereń túsiniw, onıń sezimlerin óz basınan ótkeredi. Mısalı, tiykarǵı qaharmanlardıń dialogın saxnada kórsetip, keyin olar basqasha sóylew múmkinligin qollanıw kóriw oqıwshıda dóretiwshilik hám empatiya qábiletlerin rawajlandıradı.

2. Alternativ juwmaq usılı: Oqıwshılardıǵa shıǵarmanıń belgili bir saxnalardı yamasa juwmaǵı ózgerdirilse ne bolar edi degen soraw qoyladı. Mısalı: "Eger aldınǵı sheshim ózgeshe bolǵanda ne ózgeredi?" Bul soraw oqıwshını jańa perspektivadan oy júrgiziwge hám óziniń pikirlew jaǵdayın keńeytiwge majbúr etedi.

3. Personajǵa xat jazıw: Oqıwshılar dramanıń belgili bir personajına xat jazadı. Bunda olar personajdıń iskerligin bahalaydı, óz kózqarasın bildiredi. Bul usıl oqıwshınıń jazba shıǵarmaǵa qábiletlerin arttıradı, hám analitikalıq, hám kórkem jazıw qábiletlerin rawajlandıradı.

4. Tribunal usılı: Oqıwshılar personajdıń iskerligin "sot" formasında talqılaydı. Birewleri ayıplawshı, birewleri qorǵawshı, birewleri hákim bolıp, shıǵarmanı hár tárepten analiz etedi. Bul usıl oqıwshınıń logikalıq dálillew, óz kózqarasın dálilley alıw hám qarım-qatnas qábiletlerin rawajlandıradı.

Bul usıllar birlesip qollanılganda, oqıwshılardıń dóretiwshilik pikirlewi hám oy júrgiziw sezilerli dárejede rawajlanadı.

Juwmaqlap aytqanda, K. Karimovtıń «Saqawat baǵı» draması mekteptiń ádebiyat sabaqlarında dóretiwshilik pikirlewdi rawajlandırıw ushın ayrıqsha qunlı pedagogikalıq material. Shıǵarmanıń tereń konflikt, kóp qatlamlı qaharmanları hám milliy qádriyatları oqıwshını analiz etiw, basqa insannıń sezimin túsiniw hám óziniń dóretiwshilik qábiletlerin kórsetiw ushın zárúrli sharayat jaratadı.

Rol oyını, alternativ juwmaq, personajǵa xat jazıw hám tribunal usılları arqalı oqıwshılar tek ádebiy bilim almastan, ómir haqıyqatlıqların tereń ańlaydı, empatiya hám oy júrgiziw qábiletlerin rawajlandıradı. Bul usıllar zamanagóy bilimlendiriwdiń tiykarǵı talabına oqıwshını dóretiwshi insan etip tarbiyalaw wazıypasına tolıq juwap beredi.

Sonlıqtan mekteptiń ádebiyat sabaqlarında dramalıq shıǵarmalar, ásirese «Saqawat baǵı» sıyaqlı tereń mánili shıǵarmalar, arnawlı metodikalıq tayarlıq penen oqıtılsa, bul tálimniń hám sapalıq, hám tarbiyalıq nátiyjeliligine úles qosadı.

ÁDEBIYATLAR:

1. Niyetova R., Mámbetov I., Jaqsımova G. Ádebiyat: 7-klass ushın sabaqlıq. – Tashkent, 2022.
2. Tursınov B. Házirgi dáwir, drama hám ayırım máseleler. – Nókis: Qapaqalpaqstan, 1991.
3. Palımbetova M.J. Gárezsizlik dáwiri Qaraqalpaq dramaturgiyası. – Tashkent, 2023.